

Válečné události na polensko-přibyslavském panství

Část II. – turecké nebezpečí a válka o rakouské dědictví

Sotvaže bylo jedno válečné nebezpečí zažehnáno, vyvstávaly na východním obzoru nové mraky válečné, hrozící zpusťšením zemím českým. Bylo to roku 1663, kdy velký vezír Achmet Riuprili dobyl na Slovensku Nových Zámků, Nitry a Nového Hradu. Hejna Turků a Tatarů vtrhla do Moravy a hubila zemi až k Brnu a Olomouci. Císařskými patenty nařízené verbování vojska pěšího i jízdního způsobilo také značný rozruch v pohraničním pásmu Čech. Ustrašení lidé vypravovali si, že Turek začíná už obléhati Brno. Počalo se vážně jednati o hájení českých hranic proti asijským vetřelcům. Přípravy prováděl hejtmán panství polensko-přibyslavského Bedřich Smilkovský z Palmberka. Dne 8. srpna 1663 oznamuje knížeti Ferdinandu z Dietrichštejna, svému pánu, že v nejbližší době provede přehlídku knížecích poddaných na polenském panství. Doufal, že najde mezi nimi 700 schopných ke službě pod praporem. Podobně radil i okolním vrchnostem, tak aby mohly společně pohraniční lesy až k dolnorakouským hranicím záseky chrániti a v nich strážnou službu konati. Kdyby pak Turek Brno oblehl, navrhoval, aby jej z úkrytu pohraničních lesů častými vpády do zad znepokojovali a jiné nesnáze mu působili, až by jej donutili od obléhání upustiti. Dle jeho mínění mohla by pohraniční panství postavit 12 tisíc mužů pěchoty a 300 jezdců. Očekával, že počet tento by se každým dnem rozmnožoval, když by se k nim ostatní kraje až ku Praze připojovaly. Počítal, že by v tom případě sehnal až 20 tisíc vojska.

V železných dílnách knížecích dal zhotoviti pro vyzbrojení svého lidu 200 pík. Na vozech, které jely roku 1663 do Mikulova pro víno k prodeji poddaným, odeslal v srpnu 20 centů koulí a několik centů jiného železa. Knížeti radil, aby se zeptal generála Montecuccoliho, zda by vojsko nepotřebovalo koule a granáty, že by mu je mohl dodati, cent koulí za 7 zl., z čehož by koukal pěkný zisk. Modely nebylo by prý třeba zaslati, nýbrž jen sdělení, jak mají býti těžké. Model že by se pak zhotovil zde.

Také císařské úřady počaly chystati obranné přípravy. Královské místodržitelství nařídilo, aby se vlivné a vynikající osobnosti čáslavského kraje sjely do Polné v polovici srpna a zde se uradily, jak možno v kraji čeliti eventuálnímu vpádu tureckých hord. Krajští úředníci byli knížecími hosty na zámku, ostatní stravovali se v hospodách. Výsledek

porad byl, že všechna panství v čáslavském a pohraničním kraji chystala se silně k odporu. V září dne 10. bylo v čáslavském kraji už 4 tisíce mužů pohotově. Všeobecně se soudilo, že ve vážném pádu sebere se v Čechách v krátké době 50–60 tisíc mužů. Kdyby nepřítel Brno oblehl, mělo jej toto české vojsko napadnouti. Hejtman Smilkovský z Palmberka pevně doufal a nevěřil, že Turci do Moravy vpadnou a dostanou se až k Brnu. Dne 9. září provedl svůj úmysl a konal přehlídku mužů poddaných panství polenského. Našel mezi nimi 511 způsobilých ke službě vojenské. V případě potřeby chtěl jich postavit 700. Jednalo se však, jak je ozbrojiti. Nebylo mušket, prachu ani olova. Hejtman slyšel, že všeho výzbroje jest v Jihlavě dostatek. Píše proto knížeti a žádá jej, aby jim poslal do Polné aspoň 2 fůry prachu, 100 mušket a 2 centy olova, neb jich nutně potřebuje k obraně země. V knížecích lesích poručil Smilkovský dělati záseky a různá opevnění.

Turci tísněni jsouc z několika stran do Moravy nepostoupili. Příštího roku 1664 utrpěli značnou porážku u sv. Gotharda. Tím byla jejich hlavní síla podlomena a nebezpečí vpádu tureckých a tatarských zástupů do Moravy, eventuálně do Čech trvale odvráceno.¹

Velké svízele válečné přestáti muselo panství polenské v době války o dědictví rakouské (1740–1748).

Po smrti posledního mužského člena rodu habsburského, císaře Karla VI., činili si mnozí nápadníci nároky na země pozůstalé, jež pragmatickou sankcí připadly dceři Karlově, Marii Terezii. Nejvážnější byl mladý král pruský Friedrich II., který osoboval si Slezsko, a kurfiřt bavorský Karel Albert. S pomocí francouzskou a saskou dobyl tento Prahy a dal se zde v listopadu 1741 korunovati za krále českého. Dne 10. prosince 1741 vydal svolání ku stavům českým, kde jim určuje místo a čas ku skládání slibu oddanosti. Marie Terezie vypravila proti vetřelcům věrné sobě vojsko. Zemí českou procházela vojska domácí, též nepřátelská, vyžadující obě na panstvích, městech a jednotlivcích velkých obětí.

V prosinci 1741 utábořilo se v Chotěboři a okolí vojsko Augusta III., krále polského a kurfiřta saského, jednoho z nápadníků na dědictví rakouské. Dne 23. téhož měsíce nařídil generální ubytovatel tohoto

¹ Poznámka redakce: Téma aktivit polenského vrchního hejtmana Smilkovského na obranu před tureckým vpádem bylo po smrti autora publikováno v samostatném příspěvku *Přípravy na hranicích českomoravských proti vpádu Turků do Čech*. Vlastivědný sborník východočeský. Svazek 6. Chrudim 1938, s. 72–73.

vojska Kronbeyer purkrabímu krucemburskému, aby pod trestem smrti a těžkého zodpovídání vrchnosti ihned beze všeho prodlévání dodáno bylo pro saské vojsko do magazínu v Libici některým hospodářským úředníkem za panství a poddané 5 tisíc porcí chleba po 4 librách a 3000 porcí sena, ovsu a slámy. Jedna porce pro koně obnášela 1 ½ míry ovsu, 10 liber sena a 10 liber slámy. Kdyby se tak nestalo, měl se nejen opovězený trest smrti vykonati, ale panství a poddaným pleněním všechna *fourage* odebrati. Panství bylo velice obtížno tomuto požadavku vyhověti, neb předtím bylo zde ubytováno 7 týdnů sedm královských uherských regimentů – 1 pěší, 6 jízdy, kteří zde hospodařili jako nejhorší nepřátelé. Než nouze železo láme. Hospodářský úřad hleděl všemožně nepřítele uspokojiti. Poláci vyjádřili se před hejtmanem panství Khautzem, že zdejší krajina musí býti zpustošena, aby v ní protivné vojsko nenašlo obživu.

Dne 1. ledna 1742 přišlo do Příbyslavě saské a francouzské vojsko. Kontribuční výběrčí musel jim vydati klíče od kontribučenských sýpek, kde bylo na 3000 korců obilí, které jim všechno padlo za kořist. V panských mlýnech okolních zabavili všechnu mouku.

Dne 2. ledna 1742 přišla do Borové francouzská milice pod vedením generála Polastrona. Kavalerie utábořila se v pivovaře, vnikla do všech místností a zabavila všechny zásoby ječmena k účelům pivovarským zde uloženého, jež skrmila koňmi. Ječmen míchali vojáci s nalezeným sladem. Sládek nemohl proto delší dobu vařiti. Panský zřízenec, kterému vyhrožovali Francouzi šibenicí, nevyhoví-li jim v požadavcích z velké části nemožných, ze strachu utekl a ještě po třech týdnech se nevrátil.

Velice strádalo vojskem město Polná. Od 6. prosince do 31. téhož měsíce byli zde Maďaři, prvního ledna vtáhli sem Sasíci, 5. ledna Francouzové pod generálem Polastronem a vévodou de Brion. Bylo zde ubytováno 3000 granátníků a 400 hulánů. V zámku se jich usídlilo tisíc. Našli zde 50–60 centů soli, kterou vzali jako kontraband. Vše bylo vojskem v Polné přeplněno, takže toto tábořilo i v kostelích. V panském kravíně udělali Francouzové oheň, od něhož chytilo stelivo a stáje vyhořely. Zahynulo v nich na 50 kusů dobytka – koní, krav a volů. Množství poblíž stojících vozů shořelo. Zbylé krávy a jiný panský dobytek musel státi po celou zimu v nechráněných prostorách, ano i venku na mrazu.

Mimo vojsko dlící v Polné bylo na panství deset tisíc jiného vojska; tak v Příbyslavi leželo jich 4 tisíce, byla zde i nemocnice, po 2 tisících rozloženo bylo v Šenfeldě, Jitkově a Borové. Toto vše muselo panství

předepsanými dodávkami zásobovati. Donucen tíhou vojenských požadavků dopsal vrchní hejtman Jan Kašpar Khautz dne 8. ledna 1742 vrchnímu veliteli Chevalierovi de Saxe do Německého Brodu o jich zmírnění. Žádným pérem nedá prý se vypsati, co se na panství po několik týdnů dělo a děje. Panské dvory a ovčiny soldateska vyprázdnila. Vojáci poráželi nejen voly a jalovice, ale i stelné krávy, z kterých byla živá telata vyvrhnuta. Zásoby obilí a sena skrmili, nešetřili ani ječmena, ale krmili jím koně místo ovsa. Zásoby vína v panském sklepě rozebrali. Nevedlo se lépe i ubohému poddanému lidu, kterému prý nezbyvá než žebrácká hůl. Při všem tom největší díl vojska žije v nouzi, což při stávajícím nepořádku ani jinak možným není. Dva, tři něco dostanou, deset nebo dvanáct, ba i sto vyjde naprázdno. Hejtman sliboval, že je ochoten podrobiti se všem rozkazům. Žádal jen, aby velitelství vyslalo na polenské panství komisi, která by se přesvědčila o pravdivosti jeho slov a pravý stav věcí na vlastní oči shlédla.

Chevalier de Saxe odpověděl, že z hejtmanova psaní poznává, jako by chtěl činiti překážky učiněnému vypsání vojenských potřeb udávaje, že polenské panství mnoho utrpělo od rakouského, hlavně ale od francouzského vojska. Líčeným ztrátám a popsanému utrpení prý věří, trpkého osudu lituje, nemá však tu moc vše napravit, podobně jako že nemůže upustiti od množství vypsanych potřeb. Po dvojí návštěvě u Chevaliera de Saxe v Německém Brodě vykonané hejtmanem v této věci vzkázal mu sice po generálu Reinardu a po plukovníku ze Schönbergu, že panství polenské vzhledem na vytrpěné a převelké dodávky příštích dávek ušetřeno bude, ale nestalo se tak.

Khautz obrátil se poté s podobnou stížností ku krajskému úřadu. Sděluje, že ve francouzském vojsku nepanuje žádný pořádek, žádná kázeň. Panské víno bylo za laciný peníz vypito. Nevymlácené obilí nastláno v zámku pro vojáky a předhozeno koňům umístěným ve stodolách k žrádлу. Skrmeno 450 korců panského ječmene určeného pro pivovar, takže mu nezbyvá ječmena i sladu, jen pro dvě várky. Dříví k nim bude však nucen koupiti od cizích poddaných. Stejně bylo nakládáno i s majetkem soukromým a z mnohého polenského měšťana stal se v této krátké době úplný žebrák. Poddaným bylo vše násilím odejmuto. Za pěkného vola v ceně 25–30 zl. obdrželi náhradou 4 zl., za krávu stelnou, která měla již pěkné tele, 1 zl., za ovci 17 kr. Odejmul i píci, takže zbylý dobytek musí pojíti hlady. Lidé nemohou obilí mlít, vaří žito v hrncích a pojídají je, jak je kdysi dávali dobytku. Poddaní museli vojsku odevzdati ložní prádlo, šaty, pokrývky, dokonce předměty železné, pokud se hulánům hodily, tyto si vzali. Hejtman oznamuje, že žádný poddaný

není s to ještě nějakou službu konati. Příštího jara nebudou moci ani panství, ani poddaní svá pole oseti, vše zůstane pusto a prázdno, zkrátka, že jsou na krásném panství polenském hotovi.

Líče tyto poměry na panství knížeti, svému pánu, dodává, že by nebylo divu, kdyby pod dojmem zažitých hrůzných chvil inkoust v krev se proměnil, neb jen krvavými slzami možno o bídě zdejšího kraje psát.

Zárok hejtmanův u krajského úřadu zůstal, jak se mohlo očekávat, bez účinku. Vojsko sasko-polské v počtu 10 tisíc zůstalo nadále na panství rozloženo v Příbyslavi, Borové, Modlíkově, Šenfeldu a v Losenici. Teprve dne 9. února odtáhla saská milice, která po 40 dní svého zdejšího pobytu nadělala škody daleko přes 100 tisíc zlatých. Po ní přišlo na panství 7 tisíc Francouzů, kteří ale 12. února odtáhli. Za šest dní se vrátili, aby v Borové a Krucemburku přenocovali. Dále nepostoupili, neb zároveň téhož dne přišel na panství saský Schlichtingský regiment dragounů. Utábořil se v Dobroutově a Dolní Věžnici. Pobyl zde šest dní.

Za osm dní po odchodu vojska z Polné vyžádal si saský generál Rochow pod pokutou 100 dukátů od panství polenského 100 čtyřspřežních vozů neb saní, jež se měly dostavit do Jihlavy. Určeny byly pro odvezení zde zabavené soli. Na panství byl nedostatek povozů. Mnoho selských potahů odešlo předtím s vozy nepřátelského nákladu a dosud se nevrátilo. Hejtman vypravil se proto do Jihlavy ku generálu, aby s ním vše vyjednal. Podařilo se mu za laciný peníz od generála odkoupit 1000 soudků soli, který mu poté slíbil, že povozy dále požadovati nebude.

Za tři dny jel Polnou generál Rutowski se svými zavazadly. Hospodářský panský úřad musel mu opatřiti jich dopravu přes Polnou, Příbyslav, Borovou, Krucemburk do Kamenice.

Generál Rochow zapomněl brzy na slib daný hejtmanu panství polenského. Zakrátko žádal na něm znovu 50 povozů s ujištěním, že se za 4 dny vrátí. Hejtman sehnal s námahou 30 fůr, které poslal s omluvným dopisem po drábovi do Jihlavy. Když sem dojely, počali někteří vozkové drábovi s povozy utíkat. Ten zaměstnán jich pronásledováním a chytáním zapomněl dodati generálu omluvný list hejtmanův. Generál rozzuřen neuposlechnutím jeho rozkazů odeslal do Polné 8 hulánů, kteří o jedné hodině v noci s velkým křikem do zámku vpadli, hejtmana vyburcovali a s sebou do Jihlavy odvedli. Nescházel mnoho a byli by jej dále do Moravy zavekli. Vše se však vysvětlilo a hejtman vrátil se se zdravou kůží s většinou povozů domů.

Po dobu ubytování francouzského a polsko-saského vojska na panství polenském, to je od 1. ledna do 12. února 1742, ztratila knížecí správa:

66 dojných krav po 12 zl.	792 zl.	
9 stelných mladých po 10 zl.	90 zl.	
17 kusů tříletých po 8 zl.	136 zl.	
2 kusy dvouletých jalovic po 6 zl.	12 zl.	
11 kusů odstávčat po 4 zl.	44 zl.	
7 býků chovných po 12 zl.	84 zl.	
7 kusů čtyřletých po 10 zl.	70 zl.	
3 kusy odstavených býčků po 4 zl.	12 zl.	
95 kusů starých tažných volů po 20 zl.	1900 zl.	
1 pětiletého vola za 20 zl.	20 zl.	
8 kusů čtyřletých volů po 15 zl.	120 zl.	
11 kusů tříletých po 12 zl.	132 zl.	
5 kusů dvouletých po 10 zl.	50 zl.	
3 kusy odstavených po 4 zl.	12 zl.	
13 telat po 1 zl. 15 kr.	16 zl.	15 kr.
421 starých ovcí po 2 zl.	842 zl.	
58 jednorokých po 1 zl.	58 zl.	
19 starých beranů po 2 zl.	38 zl.	
63 jednorokých po 1 zl.	63 zl.	
154 starých skopců po 2 zl.	308 zl.	
24 jednorokých po 1 zl.	24 zl.	
40 prasat po 5 zl.	200 zl.	
11 moráků po 1 zl. 30 kr.	16 zl.	30 kr.
50 krůt po 45 kr.	37 zl.	30 kr.
122 hus po 24 kr.	48 zl.	48 kr.
533 kuřat do 12 kr.	101 zl.	36 kr.

vzato z panských stodol i se slámou:

6 korců pšenice po 2 zl. 30 kr.	15 zl.	
686 korců žita po 2 zl.	1372 zl.	
309 korců ječmene po 2 zl.	618 zl.	
3008 korců ovsy po 1 zl. 30 kr.	4512 zl.	
4640 centnýřů sena po 1 zl.	4640 zl.	
625 centnýřů otavy po 45 kr.	468 zl.	45 kr.

z pivovaru vzato:

9 korců sladu po 2 zl.	18 zl.	
251 korců a 1 větel mouky po 3 zl.	753 zl.	45 kr.

ze sýpek vzato:

374 korců žita po 2 zl. 748 zl.
275 korců ječmene po 2 zl. 550 zl.
553 korců ovsa po 1 zl. 30 kr. 829 zl. 30 kr.

dále:

250 sudů piva po 8 zl., poddaní platí za sud 10 zl. ... 500 zl.
222 věder a 16 pint vína, vědro po 8 zl. 1780 zl.
6000 sáhů palivového dříví po 1 zl. 6000 zl.
20 centnýřů železa po 5 zl. 100 zl.

Uherští generálové dostávali své porce *in natura*, za které se z důchodního knížecího úřadu zaplatilo:

za generála Bailliersa 221 zl. 58 kr.
za generála Reisruka 166 zl. 30 kr.
za generála Příchovského 464 zl. 10 kr.

Za palisády dodané do Jihlavy dáno 45 zl.

Celkem **29 047 zl. 5 kr.**

Na úhradu obdržela správa panství 1596 zl. 49 kr.

Nutno ještě nahraditi 27 450 zl. 16 kr.

V obnosu tom nejsou zahrnuty ztráty na různých důchodech, inventárních předmětech a poškození budov; nejsou do něho pojaty též ztráty a škody poddaných.

V březnu 1742 ukázali se Prajzi v Příbyslavi, a sice 12 mužů pod záminkou, že vyhledávají kvartýry. Hejtman se domníval, že to jsou marodéři, kteří od lidí peníze mámí. Přesto hejtman, obávaje se, že mu poberou oves na sýpkách složený, v posledních dnech vymlácený, vysel ho 150 korců do zmrzlé ještě půdy pozemků dvora příbyslavského, keřkovského a dolního. Hodlal totéž učiniti u jiných dvorů, kdyby se Prajzi na panství trvale zdržovali.

Královskému vojsku rakouskému muselo dáti panství průběhem roku 1742 ze zásob vrchnostenských: 172 centů 12 liber mouky, 354 korců a 1 větel ovsa, 1624 svazků sena po 12 librách. Poddaní byli nuceni vydati 342 centů a 30 liber mouky, 694 korců a 2 větele ovsa, 6124 svazků sena po 12 librách.

Pro nedostatek palivového dříví knížecí železné hamry půl roku nepracovaly. Toho roku stavělo panství 11 rekrutů.

Dne 15. března 1742 přiznává polenský hejtman Jan Kašpar Khautz na panství váznoucí dluhy za účelem vybrání jeho milosti císaře a krále pro rok 1742 žádaného a pány stavy Království českého povoleného příspěvku. Dokládá, že vše sestavil po bedlivé úvaze, aby tím všemu nebezpečí pro milostivou vrchnost předešel. Kdyby v tom přiznání bylo něco vynecháno, aneb kdyby se nebyl spravedlivě přiznal, chtěl se všem v publikovaných patentech vyměřeným trestům podrobiti:

Polenskému chrámu Páně dlužila vrchnost na 5% úrok 3000 zl., přibyslavskému 2000 zl., borovskému sládku *nomine cautionis* 400 zl. a Ludmilou Vilišovou polenskému chrámu Páně poručených 300 zl. To je celkem 5700 zl., kdyby se z nich 1% příspěvek odváděl, činil by 57 zl.

Jeho knížecí milost má vypláceti apanáže:

- panu hraběti Ondřeji z Dietrichštejnu 1333 zl. 20 kr.,
- panu hraběti Emiliánu z Dietrichštejnu 2666 zl. 70 kr.,
- na 6 % kapitalizováno činí 66 666 zl. 44 kr.

Dále jsou na panství *piis causis* nebo fundace k udržení špitálu ročně 209 zl. – kapitalizováno na 6 % činí 3 483 zl. 20 kr.

Suma všeho činí 70 150 zl., z toho 1% příspěvek činí 701 zl. 50 kr.

Ani v příštích letech války o dědictví rakouské nezůstalo panství ušetřeno návštěv vojenských útvarů, třeba ne v tak velkém počtu a s tolika ztrátami, jak v prvních letech válečných. Stávalo se, že muži obávající se v těchto dobách válečných odvedení do řad vojenských, dobrovolně se zmrzačili, aby se vyhnuli válečným službám. Ačkoliv k zamezení této neplechy vydána byla vládou přísná nařízení, přece při sestavování stavy zemskými ochotně povolené stále doplňovací milice shledáno bylo roku 1753, že mnozí lidé, aby ušli vojenské službě, odvážili se dokonce zbavit se svého mužství. Vláda Marie Terezie uvažujíc, že k zamezení řečeného hříšného zohavení velice by přispělo, kdyby se prostému sedláku vysvětlila kněžimi hnusnost tohoto nelidského zlořádu a pohrozilo se mu důrazně na takové činy stanovenými časnými i věčnými tresty, nařídila dne 25. dubna toho roku arcibiskupu, aby v té věci ve smyslu vlády opatření učinil.²

(pokračování)

² Poznámka redakce: téma přítomnosti vojska na Polensku v roce 1742 bylo zpracováno, pravděpodobně s využitím Půžových poznámek, také Břetislavem Rérychem v samostatné publikaci *Francouzi na Českomoravské Vysočině roku 1741 a 1742*. Polná 1934, 24 stran.

P. Josef Seidl – vlastenec, čestný měšťan a účastník války o severní Itálii

Ačkoliv bylo již mnoho napsáno o polenském národním obrození, věnovali autoři pozornost zejména polenskému buditeli, knihkupci a též regionálnímu politikovi Antonínu Pittnerovi. Dosud nebyl publikován souvislejší příspěvek o výrazném členu Pittnerovy obrozenecké skupiny, P. Josefu Seidlovi, kterého lze označit jistě za nejagilnějšího vlastence z tehdejších polenských kněží. Z řady duchovních, kteří v polenské farnosti působili, se vymyká i svým poněkud dobrodružným životem, k jehož rekonstrukci pomáhá i část Seidlovy dochované korespondence a vlastní záznam v kronice jeho posledního působiště.

Josef Seidl se narodil dne 5. ledna 1810 ve Žďárkách u Náchoda čp. 34 v rodině sedláka.¹ Po absolvování hlavní školy a benediktinského gymnázia v Broumově odešel až do Vídně, kde studoval dva roky tzv. filozofii a jeden rok teologie. Z Vídně se navrátil do rodného kraje, kde teologická studia dokončil na biskupském učilišti v Hradci Králové. Dne 25. července 1834 zde byl vysvěcen knězem a odeslán jako kaplan do ciziny – do české menšinové osady Čermná, která od tereziánských válek spadala již do jihovýchodního cípu Pruského království. Odtud byl v roce 1836 povolán do Polné jako kaplan a zejména katecheta zdejší hlavní školy.²

V Polné se mladý Seidl uvedl ve velmi příznivém světle. Brzy po svém příchodu do Polné, roku 1838, založil školní štěpnici, která byla udržována ředitelem školy i po Seidlově odchodu z města.³ Coby přítel vzdělání a školství obecně se snažil polenskou školu všemožně podporovat, za což mu pozdější školní ředitel Ignác Spinar děkoval ještě ve svém spisku z roku 1884. Byl spoluzakladatelem školních sbírek (v roce

¹ Státní oblastní archiv v Zámruku, Sbíрка matrik Východočeského kraje, i. č. 3116, sign. 53-39, pag. 27 – matrika narozených obce Žďárky 1804–1832.

² Soukromý archiv Římskokatolické farnosti Hradec Králové-Pouchov, II. kniha farní kroniky, vlastnoruční zápis P. Seidla.

³ Hladík, Bohuslav: *Stará polenská škola. Průvodce muzejní expozicí*. Polná 1965, s. 10.

1849 založil zdejší sbírku přírodnin, nechal též odborně určit sebrané minerály) a daroval také množství knih a obrazů.⁴

Již ve 40. letech psal česky latinkou, což samo o sobě napovídá, že měl Seidl blízko k českému národnímu uvědomění. Zcela jasno v tom dává Seidlův článek s názvem „*Volení pro Frankfurt v Polné a Německém Brodě*“, které bylo uveřejněno v *Národních novinách* dne 3. 6. 1848⁵ (*Národní noviny* vydával Karel Havlíček Borovský – Seidl tak

zjevně ignoroval Havlíčkovy ostré výpady proti katolické církvi.). Josef Seidl se zde jako vlastenec a spolupracovník pozdějšího starosty Antonína Pittnera přihlásil k všeobecně převládajícímu odporu českého lidu proti začlenění českých zemí do tzv. Velkého Německa. Seidl za revoluce v roce 1848 propagoval též vznik národních gard a *Národním novinám* zasílal další příspěvky, podporující české vzbouřence.⁶ Nejméně od roku 1844 byl P. Seidl též členem Matice české, která vydávala mj. slavný *Časopis českého musea*; roku 1848 se stal tzv. zakládajícím členem.⁷ Seidl zároveň patřil i ke kolportérům českých knih po venkově; knihy odebíral opět od polenského kupce Anto-

P. Josef Seidl v roce 1877 (foto Adolf Russ, Městské muzeum Polná)

⁴ Spinar, Ignác: *Památník školy polenské*. Polná 1884, s. 30. Hladík, Bohuslav: *Božena Němcová a Polná*. Polná 1976, s. 8.

⁵ *Národní noviny*, roč. 1848, č. 50, 3. 6. 1848, s. 200.

⁶ Pfaff, Ivan: *Obrozenská společnost na Vysočině*. Praha 1995, s. 76.

⁷ *Jména pp. zakladatelů Matice České*. Praha 1891, s. 73.

nína Pittnera.⁸ Z pozdější korespondence plyne, že Seidl, stejně jako Pittner, osobně znal i další významné vlastence z oblasti Českomoravské vysočiny – Med. Dr. Leopolda Fritze z Jihlavy a knihkupce Antonína Musila z Jihlavy a Med. Dr. Františka Skřivana z Velkého Meziříčí.⁹

V Polné se za doby Seidlova kaplanování vůbec sešla skupina kněží, kteří by se dali označit za národnostně uvědomělé. Mimo Seidla zde v letech 1835–1843 působil kaplan Josef Tapin Khun, který je považován za nejpravděpodobnějšího půjčitele prvních českých knih Boženě Němcové (Hladík a Pittnerová však uvažovali také o možnosti, že první české knihy Němcové půjčoval právě Seidl!).¹⁰ Od roku 1838 zde byl děkanem Matěj Sluga, který roku 1848 světil prapor polenské národní gardy a i při svém vysokém věku se začal podepisovat česky. Jako vlastenec byl popisován i třetí kaplan, P. František Ninger z Chotěboře.¹¹

Když v roce 1836 biskupská konzistoř v Hradci Králové vydala pokyn veškerým podřízeným farám a lokáliím, aby byly založeny a pečlivě vedeny farní pamětní knihy, byl tímto úkolem od děkana Josefa Martince pověřen právě kaplan Josef Seidl. Ten se svého úkolu ujal skutečně svědomitě a do pamětní knihy sepsal veškeré statistické údaje o polenském děkanském obvodu, majetek kostela i obročí, a snažil se s pomocí starých záznamů svých předchůdců sepsat dostatečně věrohodně i historii zdejší farní osady a kostelů.¹² Josefa Seidla lze spolu s městským kancelistou Petrem Ferdinandem Pokorným a postřihačem a školním dozorcem Janem Aloisem Sadilem považovat patrně za první obyvatele Polné, kteří se věnovali sepisování historických událostí, na více či méně odborné úrovni. Seidl vyzdobil farní pamětní knihu i několika ilustracemi – nejznámější z nich jsou jistě barevné obrázky děkanského kostela a zbořeného gotického kostela Matky Boží v Seidlově představě. V letech 1840 a 1844 provedl kaplan Seidl také dvě úspěšné sbírky mezi farníky za účelem pořízení nových kostelních rouch a bohoslužebného náčiní.¹³

⁸ Pfaff, op. cit., s. 61.

⁹ Městské muzeum Polná, Po-20/B/874 – dopis z 16. 7. 1863.

¹⁰ Hladík, op. cit., s. 8–9.

¹¹ Plašil, Filip: *Historie děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Polné*. Polná 2007, s. 29–32, 70 a 79.

¹² SOKA Jihlava, Děkanský úřad Polná, i. č. 5 – Gedenkbuch der Dechantei in der Stadt Polna an anno 1836.

¹³ Plašil, op. cit., s. 29–30.

Pro své zásluhy, zejména o polenskou hlavní školu, byl Josef Seidl usnesením městského výboru ze dne 29. října 1852 jmenován čestným měšťanem. Spolu s kanovníkem Václavem Michalem Pešinou, dalším polenským kaplanem Františkem Ningerem, spisovatelem Františkem Pojmonem a kardinálem Dominikem Dukou tak patří mezi pět kněží, kterým se této pocty dostalo.¹⁴

Z neznámých důvodů, snad z touhy po 17 letech působení v Polné poznat zase jiná místa, odešel Josef Seidl dne 16. října 1853 jako katecheta na hlavní a podreální školu do Chrudimi. Nevydržel zde však dlouho. Seidl byl pravděpodobně dobrodružné povahy, neboť dne 16. ledna 1857 byl prezentován jako polní kaplan k pěšímu pluku č. 21 (čestným majitelem pluku byl Sigmund svobodný pán z Reischachu), který byl toho času usazen v italském městě Piacenza.¹⁵ Tím se začala psát nejzajímavější kapitola Seidlova života.

Se svým plukem navštívil různé kraje severní Itálie, Tyrolska a zavítal i do Švýcarska. Protože s vojáky cestovaly v některých případech i jejich rodiny, byly v téže době zaváděny speciální školy pro děti vojáků. Právě Seidlovi jako bývalému zkušenému katechetovi byla uložena péče o toto specifické školství. Roku 1858 úspěšně zakládal takovou školu v Miláně. Právě, když se konaly pololetní zkoušky, vypukla válka mezi habsburskou monarchií na jedné straně a Sardinii-Piemontem a Francií na druhé straně (již roku 1849 probíhaly v Itálii boje s Piemontem, který setrvale usiloval o sjednocení Itálie, avšak tehdy byl italský stát poražen zejména zásluhou českého vojevůdce Radecského). Seidl byl nucen se svým plukem odjet na frontu do Piemontské oblasti. Právě z Piemontu zaslal 31. května 1859 do Polné blahopřejný dopis k svátku zdejšího radního a svého starého přítele Pittnera. Seidl píše: *„Já Bohu díky zdrav. Sám se divím, že vojenský život zle neúčinkuje na mne. Travník mé lože, vojenský plášť má přikrývka. Polní brázda mé umývadlo, a za krále se pokládati musí, přijde-li za 12 dní jednou do postele. Pro mne to má půvaby, a slouží k útěše lidu. Často slyším, kráčeje mezi mužstvem, na pochodu: I náš tatínek s námi. Bude-li to dlouho trvat, chci i na pána si hrát, koupím si jednoho koně. Nebe se na tu vojnu*

¹⁴ SOkA Jihlava, Archiv města Polná, i. č. 268, pag. 72 – Kniha památní města Polny, díl druhý, počínajíc od roku 1836; Paclík, Jaroslav: *Masaryk, Beneš a kdo dál? V Polné řekli: Duka*. DNES, Vysočina, 18. 5. 2010, s. B3.

¹⁵ Soukromý archiv Římskokatolické farnosti Hradec Králové-Pouchov, II. kniha farní kroniky, vlastnoruční zápis P. Seidla.

hněvá, porád prší. Lid zdejší chudý běduje a původce války... proklíná.“¹⁶ Mladí vojáci přezdívali o mnoho let staršímu polnímu kaplanovi „tatínku“; Seidl dokonce zmiňuje, že v pluku je i se svými krajany – Poleňák Turecký sloužil jako strážmistr, uváděn je i poručík Altrichter z Filipovských Chaloupek. Jak Seidl dále píše: „Od 29. dubna kráčím již na půdě Piemontské. Náš pluk posud nevystřelil, ale snad již zejtra přijde řada na nás. ...Vojsko naše po boji prahne, dej Bůh síly Rakousku!“¹⁷

Bůh Rakousku zjevně příliš síly nedal. Polní kaplan Seidl po letech zapsal do pamětní knihy své budoucí farnosti: „po dlouhém tažení byl s plukem svým na konec bitvy u Magenta, byl v krvavé bitvě u Solferina, tam mezi raněnými a umírajícími konaje službu útěchy kněžské, od šturmem ženoucích Svávů a Turkosů – afrikánského vojska francouzského zajat a přes Piemont, Ženevu do Francouzsko co zajatý odveden. Den 24. června, den svého zajetí a bitvy u Solferina, počítá a počítati nepřestane, co den svého nově zrození. Kde přes deset tisíc lidí za několik hodin padne a kdo sám ohni a kulím vysazen ob stojí, ten jen zázračně ochraně Boží má za život svůj co děkovati. Ach strašné, žalostné byly to hodiny! – Chraň Bůh před nimi všelikou zem i národ.“¹⁸ Kaplan Seidl se tedy zúčastnil obou významných bitev druhé italské války za nezávislost. Bitva u Solferina skončila naprostou porážkou habsburské armády. Výsledkem byl červencový mír ve Villafrance a odstoupení Lombardie. Následoval celkový politický otřes v monarchii a konec tzv. bachovského absolutismu. Ztráty na lidských životech v bitvě i bezprostředně po ní byly tak značné, že právě účast v tomo střetnutí podnítila švýcarského humanistu Jeana Henriho Dunanta k založení Červeného kříže. Po návratu z francouzského zajetí do vlasti byl Josef Seidl za své zásluhy dekorován zlatým záslužným křížem pro duchovní „Pro piis meritis“.¹⁹ Navrátil se ke svému pluku do severní Itálie a setrval zde až do 8. prosince 1862.²⁰

¹⁶ Městské muzeum Polná, Po-20/B/872 – dopis J. Seidla Antonínu Pittnerovi z 31. 5. 1859.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Soukromý archiv Římskokatolické farnosti Hradec Králové-Pouchov, II. kniha farní kroniky, vlastnoruční zápis P. Seidla.

¹⁹ *Catalogus universi cleri dioecese Reginae-Hradecensis Saecularis et Regularis pro Anno Domini nostri Jesu Christi 1866*. Hradec Králové 1866, s. 17.

²⁰ Soukromý archiv Římskokatolické farnosti Hradec Králové-Pouchov, II. kniha farní kroniky, vlastnoruční zápis P. Seidla.

Ve svých 52 letech již měl P. Seidl nadmíru dobrodružného života a zatoužil se usadit ve vlasti. Proto se přihlásil do konkurzu o místo faráře v Pouchově na předměstí Hradce Králové. Ještě před Vánoci, dne 18. prosince 1862, byl do Pouchova kanonicky investován a slavnostní instalace (představení faráře věřícím) proběhla 25. ledna 1863.²¹ Skutečnost, že Seidl byl stále v jakémsi kontaktu s Polnou, a že zde na něho nezapomněli, dokládá korespondence s Antonínem Pittnerem – když se P. Seidl navrátil z Itálie do vlasti, připíjela mu na zdraví polenská měšťanská beseda.²² Seidl ve svých dopisech také nechal pozdravovat různé polenské obyvatele. Když poprvé fotografoval učitel Antonín Klusáček kostelík sv. Kateřiny, poslal Pittner jednu fotografii též faráři Seidlovi do Pouchova.²³

Pouchov představoval farní osadu, která čítala něco přes 3000 věřících, patřila tedy ke středně velkým farnostem. P. Seidl se zde plně vžil do role venkovského faráře – staral se o zahradu, farní hospodářství a nechal si od svého přítele Antonína Pittnera z Polné zasílat sazenice nejrozličnějších květin i polních plodin²⁴ (Pittner byl v tomto oboru zdatným podnikatelem). Přesto však se neomezoval pouze na méně náročný život – v roce 1868, právě za faráře Seidla, došlo k přestavbě dosavadní věže pouchovského kostela sv. Pavla Apoštola, která v téže podobě stojí dodnes. Nový farář se postaral též o renovaci tří kostelních oltářů, k čemuž mu jakožto kostelní patron významnou měrou přispělo i Město Hradec Králové, neboť Seidl měl prý dobré styky s královéhradeckým starostou Karlem Collinem.²⁵ Mimo to byl Josef Seidl jmenován též sekretářem královéhradeckého vikariátu.²⁶

V Pouchově strávil Josef Seidl v poklidu zbytek života. V posledních letech si v dopisech stěžoval na zhoršující se zdravotní

²¹ Tamtéž.

²² Městské muzeum Polná, Po-20/B/873 – dopis z 30. 3. 1863.

²³ Městské muzeum Polná, Po-20/B/876 – dopis z 18. 7. 1874.

²⁴ Městské muzeum Polná, Po-20/B/873 – dopis z 30. 3. 1863 a Po-20/B/874 – dopis z 16. 7. 1863.

²⁵ Kotrbelec, Karel: *Pohřeb p. Josefa Seidla, faráře v Pouchově*. Blahověst, roč. 27, č. 33, 25. 11. 1877, s. 436. Též Městské muzeum Polná, Po-20/B/875 – dopis z 10. 6. 1869.

²⁶ Státní oblastní archiv v Zámrsku, Sbírká matrik Východočeského kraje, i. č. 7518, sig. 134-7662 – matrika zemřelých farnosti Pouchov 1866–1923, pag. 47.

stav,²⁷ avšak jeho smrt přišla zcela neočekávaně. Ráno 22. října 1877 sloužil v kostele rekviem za všechny zesnulé pouchovské farníky a krátce po dokončení bohoslužby zemřel přímo v kostele na záchvat mrtvice uprostřed svých věřících. Byl pohřben o tři dny později na tamějším hřbitově jako 11. pouchovský farář.²⁸ Jeho někdejší kooperátor Karel Kotrbelec napsal o měsíc později pěkný článek, pojednávající o dobrodružném životě Josefa Seidla, do katolického periodika *Blahověst*.

Milan Šup

Výročí domu U Slovana

V letošním roce je tomu 120 let od založení pivovarské restaurace U Slovana. Rozhodnutím valné hromady majitelů měšťanského pivovaru – právovárečanů – byl v roce 1897 zakoupen za 14 tisíc zlatých od paní Ferdinandové dům čp. 41 na Husově náměstí. V tomto domě byla již v roce 1863 založena Čtenářská beseda, od roku 1873 pod názvem Měšťanská beseda, se spolkovou knihovnou a veřejnou čítárnou, ze které v roce 1914 vznikla zásluhou drogisty Gustava Vítka veřejná Husova knihovna. Po jejím rozšíření byla v roce 1923 přemístěna z domu U Slovana do prvního patra nadačního domu Marie Stuartové na Sezimově náměstí, kde sídlí dodnes.

První patro domu U Slovana využívaly i četné další spolky se vztým a na dlouhou dobu ustáleným názvem Beseda. Ochotnický spolek Jiří Poděbradský zde hrál divadlo, občas zde vystupovaly i kočovné společnosti. Pořádaly se tu přednášky, politické schůze, plesy a bály, od poloviny dvacátého století svatební hostiny, nedělní „Odpolední čaje“ s tancem a hudbou atp. V roce 1919 zde bylo zahájeno pravidelné promítání filmů – biograf, jak se říkalo v těch časech kinu. Právováreční měšťané to byli, kdo souhlasil, aby byl sál v prvním patře adaptován pro potřeby promítání filmů a biograf zde přetrval v režii TJ Sokol Polná až do roku 1940. Tehdy bylo kino přemístěno do upravených prostor jed-

²⁷ Městské muzeum Polná, Po-20/B/876 – dopis z 18. 7. 1874.

²⁸ Státní oblastní archiv v Zámruku, Sbírka matrik Východočeského kraje, i. č. 7518, sig. 134-7662 – matrika zemřelých farnosti Pouchov 1866–1923, pag. 47. Kotrbelec, op. cit., s. 436.

noho ze zámeckých křídel a pro veřejnost bylo slavnostně otevřeno pod názvem Bio Sokol Polná.

Provoz restaurace U Slovana a pronájem místností pro rozličné akce v místnostech prvního patra byl díky návštěvníkům z města i okolí velmi výhodný. Díky tomu mohl měšťanský pivovar investovat do zvelebování domu. Tím se objekt stal v první polovině minulého století významným kulturním stánkem v Polné. Kupříkladu v roce 1933 poskytl právovárečné měšťanstvo na jeho opravu 98 tisíc korun. Za dobrého počasí sloužila návštěvníkům i zahradní restaurace s hojně navštěvovaným kuželníkem, kde se jeden čas hrál i volejbal. Na doplnění dodejme, že kuželky stavěl za odměnu chlapec, v dospělosti svérázný občan města Beďa Vomela, který měl později trafiku nedaleko elektrárny. Do zahrady se chodilo průchodem domu z náměstí. Nelze ani přehlédnout poskytnutí dvorní části domu U Slovana pro potřeby chovatelů domácího zvířectva. Pozemek sousedil s objekty pivovaru a přístup k němu byl občanům umožněn z Viktorinovy ulice. Tržnice, kde v nabídce převažovala drobná domácí zvířata (králíci a drůbež), zde byla provozována několik desetiletí.

O provoz vyhledávané restaurace se starali nájemci. Dlouhodobě zde byly nájemkyněmi paní Motyčková a Šinágllová, které měly v budově i byt. Ve skromném zázemí restaurace se vařilo výborné jídlo, které se podávalo u vždy velmi čistých stolů s příjemnou obsluhou. Pivo z měšťanského pivovaru muselo být a vždy bylo kvalitně ošetřeno a čepováno i proto, že mezi večerní „štamgasty“ patřil i sládek z pivovaru. V hlubokých sklepních prostorách bylo kromě pivních sudů uskladňováno také víno, ovšem i zelenina, maso a další potraviny, mimo zimní období zaledovány v tom nejchladnějším místě.

S nadsázkou lze konstatovat, že „zlaté časy“ restaurace dvacátých a třicátých let minulého století končily během druhé světové války a po „vítězném únoru“ v roce 1948, kdy převzala moc ve státě KSČ. Majetek pivovaru včetně domu U Slovana byl znárodněn, pivovar začleněn do národního podniku Horácké pivovary a jeho provoz s výrobou piva byl ukončen v roce 1950, kdy se uvařilo již jen pouhých 623 hl piva, když v předchozím roce to bylo ještě 5631 hl. Hosté v restauraci tak mohli naposledy připít polenským pivem.

Po znárodnění se v provozu restaurace střídali vedoucí – místní i mimopolenští, zaměstnanci socialistických organizací. Z nich vynikl zejména Václav Prejza, který v padesátých letech, krom jiného, jezdil

do okolních obcí s pojízdným kinem. Někdy v roce 1956 umístil za výlohu restaurace televizi a nad výlohu reproduktor. Dav zvědavců se tak ve večerních hodinách mohl seznamovat s prvními pořady československé televize; pro mnohé to bylo pobídkou, aby si novinku – toto nastupující médium – také pořídili.

Po roce 1989 byla restaurace provozována ještě několik let, až dům v době restitucí zakoupila zemědělská společnost Polana a.s. V současnosti je dům v majetku vietnamských obchodníků; v přízemí je velkosortimentní obchod, v prvním patře byt.

Po ukončení provozu v restauracích U Rytířů po roce 1989 a v hotelu Zlatá hvězda v roce 1996 tak zanikly všechny historické restaurace v historické části města – na Husově náměstí.

Dům U Slovana, 1926 (archiv KZHP)

Výročí Varhánkova ústavu

V letošním roce si připomeneme několik výročí v souvislosti s Varhánkovým ústavem.

Pro jeho založení zakoupil před 135 lety – roku 1882 – polenský rodnák Karel Varhánek od Marie Sadilové domek čp. 24, tehdy na Horním městě, se zahradou o výměře 1511 sáhů za 2300 zlatých a dal ho připsat městu Polná. Vymínil si podmínku, aby byla na tom místě opatrovna pro malé děti nebo i jiný humánní ústav – sirotčinec či chudobinec. Učinil tak na doporučení významného polenského starosty a vlastence z doby národního obrození Antonína Pittnera.

Podnikatelé ve Vídni Karel a Jan Varhánkovi byli rovněž v roce 1882, dne 28. září, jmenováni obecním zastupitelstvem čestnými měšťany rodného města Polné.

Na stavbu budovy pro humánní účely, která ponese jeho jméno, věnoval Karel Varhánek dalších 11 000 zlatých. Stavba byla dokončena v roce 1884, postupně vybavena nezbytným zařízením, a po úředních průtazích v ní byla dne 3. května 1885 slavnostně otevřena opatrovna pro malé děti, pro kterou Varhánek věnoval obci ještě 20 000 zlatých. Slavnostní otevření bylo narušeno atentátem na Karla Varhánka, na něhož neúspěšně vystřelil jeho synovec Bedřich.

Koncem roku 1892 byla opatrovna pro malé děti zrušena a v budově zřízen sirotčinec, z počátku pro 16 dětí. Polenský ústav byl tehdy mezi prvními pro tento účel zřizovanými ústavu, kterých bylo v roce 1883 v Čechách jen 21 a ještě v prvním desetiletí minulého století to bylo 83 českých a německých sirotčinců.

Dodejme, že v roce 1902 byl založen Český zemský sirotčí fond. Osířelé a nemajetné děti spadaly do péče domovské obce a starala se o ně sirotčí nadace.

Za dobu existence polenského sirotčince v období první poloviny minulého století ročně postaráno v průměru o 18 sirotek, o něž se starali tři až čtyři pečovatelé.

Za okupace během druhé světové války byli sirotci vystěhováni do upravených místností v areálu zámku. Ve Varhánkově ústavu byly ubytovány členky Svazu německých dívek (BDM), kterých je na dobové fotografii z roku 1944 před budovou šedesát pět. Polnou urychleně opustily počátkem května roku 1945 ze strachu před postupující sovětskou armádou. Po jejich odchodu byl v květnových dnech v ústavu

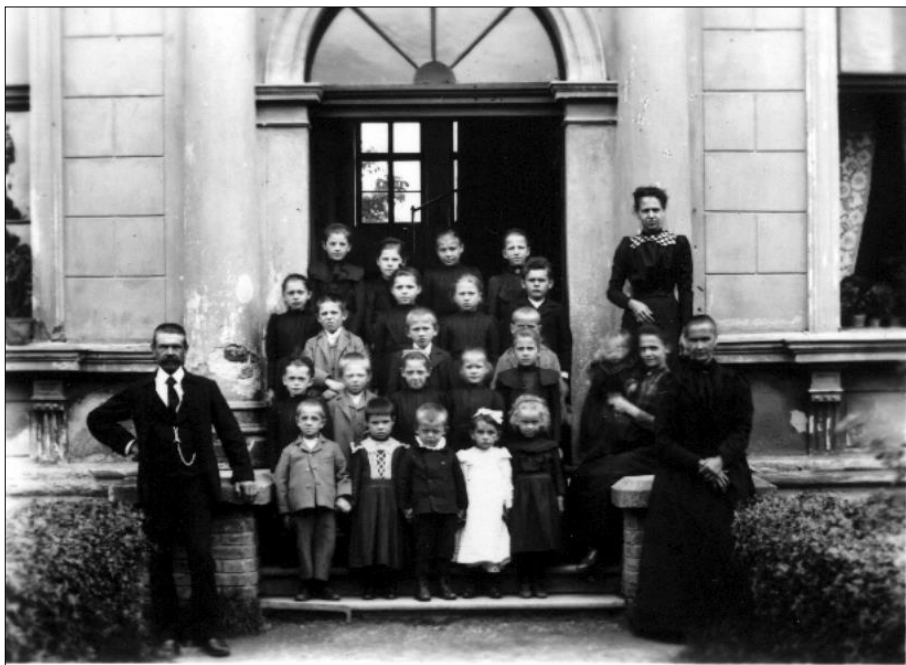

Varhánkuv ústav, 1885 (foto Jindřich Krink, archiv KZHP)

umístěn lazaret s třiceti lůžky pro raněné německé vojáky ustupujícího Wehrmachtu a též pro raněné české občany, o něž, kromě sester, pečoval MUDr. Antonín Šafařík. V Polné uznávaný lékař ošetřoval i prvního sovětského vojáka Valentina Induse, vážně zraněného po příjezdu na motocyklu do Polné, před jeho převozem do nemocnice v Havlíčkově Brodu, kde zemřel. Ve Varhánkuvě ústavu zemřel těžce zraněný německý voják a také polenský chlapec (Musil) po úrazu při manipulaci s odhozenou německou municí. V srpnu roku 1945 byl sirotčinec přemístěn ze zámku zpět do Varhánkova ústavu; byl provozován až do jeho zrušení po roce 1948.

Po roce 1950, kdy péči o sirotky a odložené děti převzal stát v zařízeních mimo Polnou, sloužil Varhánkuv ústav, ve vlastnictví města, jiným účelům. V roce 1954 byl v ústavu zřízen internát pro žáky Zemědělské učňovské školy v Polné. Od roku 1974 sloužil pro potřeby Středního odborného učiliště pro obory mechanik oděvních strojů, švadlena, hodinář, fotograf, truhlář ad. Řadu let byla v přízemí městská jídelna; obědy zde jsou vydávány a odtud starším občanům rozváženy doposud. První patro bylo po roce 1990 využíváno pro potřeby Městského úřadu Polná (např. zde byly umístěny kanceláře sociálního odboru). Sídlo zde má v prvním patře více jak 20 let Klub Za historickou

Polnou; místnosti však využívá i Fotoklub a místní organizace Klubu českých turistů. Ve druhém patře jsou dva byty.

Sirotci a pracovníci Varhánkova ústavu, 1898 (archiv KZHP)

Karel Varhánek si přál, aby dům sloužil pro veřejné blaho občanů. Projdeme-li tedy historii ústavu, lze konstatovat, že město Polná jeho úmysl téměř po celou dobu naplňovalo.

Velice úspěšný podnikatel v potravinářském průmyslu, rytíř Karel Varhánek (1829–1900), daroval městu i svůj rodný dům na Husově náměstí, kde je od roku 1899 sídlo radnice. Jeden z největších dobrodinců Polné je pohřben v hrobce na hřbitově svaté Kateřiny.

Prameny:

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Jihlava, Archiv města Polná, i č. 268 – Kniha památní města Polny, díl II., počínajíc od roku 1836

Bobíková, L.: *Sirotci to neměli jednoduché*. Magazín práva 1. 4. 2017

Pojmon, F.: *Polná*. Hradec Králové 1897

Prchal, J. *Polná ve 20. století*. Polná 2006

Jak jsem pouštěl do školy prasátka (vzpomínky z dětství)

Podotýkám, že prasátka, o kterých bude řeč, nejsou v žádném příbuzenském vztahu s obřím divočákem z Hrabalových Slavností sněženek, který, postřelen, vnikl pronásledován myslivcem do školní třídy zasáhnuv výrazně do právě probíhající výuky přírodopisu. Má prasátka totiž byla maličká a dokonce zcela nehmotná, leč i ona způsobila nemalý rozruch při vyučování.

Začneme pěkně od Adama. Z oken našeho bytu se mi od nejtělejšího dětství nabízel výhled přes střechy domků v Poděbradově ulici na mohutnou fasádu dívčí školy, či spíše na její druhé patro s reliéfní podobou jmen našich pedagogů pod prostředními okny: Komenský, Škoda, Svoboda, Wenzig, Lindner. Měla-li některá ze tříd právě hodinu zpěvu, nesl se při otevřených oknech přes střechy sbor lahodných dívčích hlásek a mně dodnes v duchu znějí písně „Přijde jaro, přijde“ či „Krásný hled je na ten Boží svět“, kterým jsem tehdy naslouchal. Nápěv druhé z nich ve mně oživil vzpomínky po mnoha letech, když zazněl ve filmové adaptaci již zmíněných Slavností sněženek. Někdy bývalo na dálku rozumět i mluvenému slovu, zejména měl-li vyučující zvučný hlas. Jednoho slunečného dne, nevěda, jak se lépe zabavit, uchopil jsem kapesní zrcátko a odraženými slunečními paprsky k životu probuzená prasátka se jala skotačit po školní fasádě. Já však byl zvědav, co to udělá, nechám-li je vniknout přímo do třídy. A udělalo! Po chvíli se v okně objevila dívčí postavička a z jejích úst se ozvalo: „Necháš toho?!“ Mne však ovládl pocit vlastníka nepatrného, avšak účinného prostředku, jímž mohu ovlivnit průběh výuky a pokračoval jsem v pouštění celých stád dalších prasátek. Tu se za mnou ozvalo zaklepání na dveře a vešla jedna ze žákyň se stížností přednesenou mým rodičům: „Váš kluk nám pouští do školy prasátka a pan katecheta žádá, aby s tím okamžitě přestal.“ Rodiče byli překvapeni ještě víc než já sám, nestačili si totiž do té chvíle všimnout, jakou neplechu provozuji. Po skončené vyučovací hodině jsem se musil dostavit za panem katechetou, poprosit za odpuštění a slíbit, že se napravím. A tak, jestliže Hrabalův divočák ovlivnil výuku pozitivně tím, že na něm, již definitivně skoleném, mohla paní učitelka názorně demonstrovat žákům anatomii divokého prasete, má prasátka narušila hodinu náboženství a užitek nikomu nepřinesla.

Netušil jsem tehdy, že nebude dlouho trvat a sám se stanu žákem „dívčí“ školy. V září 1949 byla zavedena společná školní výuka chlapců a děvčat a do páté třídy polovina nás, žáků chlapecké školy v Komenského ulici, přešla do budovy školy dívčí v ulici Poděbradově. Dostali jsme novou třídní učitelku, Marii Stryhalovou z Lipnice nad Sázavou, jejíž bratr Jiří Stryhal byl, jak jsem se dověděl mnohem později, významným lékařem, docentem dětské ortopedie a chirurgie. Poslední čtyři roky školní docházky jsou pak pro mne spojeny se jménem paní učitelky Boženy Nápravníkové, na kterou zejména vděčně vzpomínám. Bydlila v Záborné a věděla o mně v souvislosti s jedním mým činem z doby, než se stala mojí třídní učitelkou. K události došlo o Svatoodušním pondělí 17. května 1948. Toho dne jsem o půl třetí hodině odešel z domova a když jsem se do večera nevracel, vzpomněl si otec, že jsem se předchozího dne zmínil o rybníku Panáku u Ochozského

Učitelský sbor dívčí školy, kolem 1940
(archiv KZHP)

lesa a není tedy vy-
loučeno, že jsem se
vydal příslušným
směrem. Ve svých
osmi letech jsem
ještě neuměl plavat,
mohl jsem tedy
spadnout do vody
a utonout. I vypravil
se otec do Záborné
za správcem lihova-
ru panem Lánem,
švagrem mé pozdější
paní učitelky Ná-
pravníkové, a popro-
sil ho, aby popadl
bidlo a šel s ním
ohledávat rybníční
dno při břehu. Pan
Lán ochotně vyho-

věl, výsledek byl ovšem negativní. Mezitím jsem se o půl osmé vrátil domů, od maminky se dověděl, že se po mně pátrá, již za soumraku se vrátil také otec a já si, kupodivu, ani nevzpomínám, zda jsem byl poká-
rán. Měl jsem za sebou s mapou v kapse okružní cestu přes Zábornou, Skrejšov, Poděšín, Nížkov, Špinov a Hrbov zpět do Polné a dnes si uvě-

domuji, že jsem vlastně tehdy odstartoval prvních dvacet kilometrů z mnoha tisíců, které jsem do dnešního dne nachodil po Čechách, Moravě i Slovensku.

Má žákovská knížka byla celkem chudá na poznámky, nejzávažnější delikt byl vyjádřen stížností: „Stříkal při vyučování z pistole po spolužácích.“ Nemýlím-li se, pocházela inkriminovaná vodní pistole z hračkářského krámu pana Biňovce v Horní bráně. Jaká idyla oproti děsu, který nás jímá nad občasnými zprávami o opravdové střelbě na školách v USA i jinde. Jednou jsem na vycházce za město našel v polích z nebe shozený leták, ve kterém jsem identifikoval projev „nepřátelské propagandy“. Zaujalo mě v něm zvláště: „Dnes kyselé zelí – další rána západním imperialistům.“ Už nevím, jak jsem dospěl k názoru, že by se naše třída i celá škola měly více zviditelnit v duchu jednoho z tehdy neustále omílaných hesel: „Buduj vlast – posílíš mír.“ Pravidelně jsme odevzdávali starý papír, textil i kovy, sbírali léčivé rostliny, sbírali a likvidovali chrousty i mandelinku bramborovou, vysazovali lesní stromky, na podzim vybírali brambory a vůbec vyvíjeli prospěšnou činnost. Rozhodl jsem se napsat o tom do dětského časopisu, který jsme ve škole odebírali – na jeho název si už nevzpomínám – jenže jsem pravidlové informace obohatil o fantastické údaje v duchu tehdejšího údernického hnutí a pod dojmem doslova nadlidských, se zázrakem hraničících pracovních výkonů sovětských budovatelů. Spolužáci na uveřejněný blábol upozornili paní učitelku, ta provedla před celou třídou obsahový rozbor textu, oddělila zrna od plev a uzavřela slovy: „Pak se nedivte, že se v novinách uveřejňují nepravdy, když mají podobné dopisovatele jako je zde přítomný Jiří Vacek.“ Paní učitelka Nápravníková měla charakter a nebála se dát najevo své realistické smýšlení. Zato já se cítil zahanben, vždyť i prostá a neokázalá účast na společném budovatelském úsilí přinášela tu a tam zajímavé zážitky, aniž by bylo třeba vypomáhat si fantazií. Léčivé rostliny jsme sušili na školní půdě a spolužák Zdeněk R. byl pověřen sledováním průběhu sušení. Jeho zvědavému oku neunikl kdesi za trámem dokonale vysušený lidský výkal a správně předpokládaje, že v blízkosti blahodárných přírodních produktů nemá ta ohavná věc co pohledávat, zmocnil se jí a vyhodil střešním vikýřem. Náhoda tomu chtěla, že po chodníku si to v kritické chvíli rázoval pan Kremlák, který se těšil obdivu celého města, neboť pokryl věž polenského chrámu novým měděným plechem bez jakéhokoli bezpečnostního jištění. I stalo se, že svržený předmět mu přistál přímo na hlavě, odkud teprve sklouzl na dlažbu. Nastalo vyšetřování, viníka nebylo

obtížné odhalit a o výkalu byl učiněn závěr, že pocházel z posledních měsíců protektorátu, kdy školní budova sloužila za ubytovnu jednotky SS. Náš spolužák se tak bezděčně zasloužil o odstranění posledního pozůstatku po Velkoněmecké říši v našem městě. O ještě zlomyslnější náhodě mohl mluvit spolužák Honza N., který při honičce na stupínku shodil ze stolu paní učitelky vázu a ta se rozbila. Nepojal zrovna šťastný nápad, jak nahradit způsobenou škodu, odebral se totiž na hřbitov u sv. Barbory a tam jeho zrak ulpěl na pohledné váze, která by se v čele školní třídy docela hezky vyjímal. A pic kozu do vazu – nazítří vešla do třídy paní učitelka Chudobová, která suplovala za někoho ze sboru a usednuvši nevěřícně zírala na vázu před sebou, přemístěnou z jejího rodinného hrobu. Uzavření příběhu není obtížné si domyslit. Uznejte však, že šlo o náhodu stejně vzácnou jako v případě Hrabalova divočáka, který vběhl do třídy zrovna v okamžiku, kdy paní učitelka probírala vývoj divokého prasete v prase domácí.

Náš poslední školní rok 1953/1954 byl obohacen o nevšední kulturní zážitek, v němž jsme nevystupovali jako příjemci, ale jako nositelé a šířitelé kultury. Paní učitelka Nápravníková jako režisérka se s námi ujala nacvičování Tylovy divadelní hry Lesní panna aneb Cesta do Ameriky. Několikrát opakované představení mělo úspěch u polenského obecenstva a neméně vlídně nás přijalo obecenstvo v Dobroníně a Nížkově. Vynikající práci jako maskér a vlásenkář odvedl pozdější nestor polenských holičů pan Štěpánek. Ani polenští, ani přespólní ovšem netušili, že málem byli o kulturní zážitek připraveni, a tušení jsme neměli ani my, účinkující. Hra začíná slovy hospodského Barnabáše Pinty, držícího v rukou knihu (v podání spolužáka Mirka Fűricha): „Tu to stojí zase frakturou na tiskacím papíru, že je ta Amerika přec jenom nová zem kananajská, kde místo vody med a mléko teče!“ Nato učitel Isidor Slovíčko s mapou v ruce (v podání mém): „Kalifornie! Kalifornie! Tuhle se zarejdí trochu napravo a už je člověk v té zlaté kolibce!“ Zkoušce byli přítomni tehdejší strážci ideologické nezávadnosti v kultuře a o přestávce mezi prvním a druhým jednáním si zavolali paní učitelku stranou se slovy: „S tímhle přece nemůžete vystoupit před publikem, je tam samé vychvalování Ameriky a to jsou přece imperialisté a naši nepřátelé.“ Nato klidně opáčila paní učitelka: „Jen vydržte do konce a uvidíte!“ Hra totiž končí návratem neúspěšných emigrantů Barnabáše a Isidora, kteří zjistí, že Amerika zdaleka není tím pravým rájem. Uvedení hry bylo schváleno a povoleno. A my měli před sebou poslední měsíce pod střechou „dívčí školy“ v Polné.